

Euroopa Sotsiaaluuring annab vastused riigi juhtimiseks vajalikele küsimustele¹

MARE AINSAAR
Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika
õppetooli juhataja,
Euroopa Sotsiaaluuringu
koordinaator Eestis

Euroopa Sotsiaaluuring andis Euroopas esimesena vaba juurdepääsu isikuandmeteta andmebaasile, pakkudes ühtlasi koolitusi nende kvaliteetsete tõendus põhiste andmete kasutamiseks. Andmebaas on soodne riigile vajalike teemade analüüsimisel ja on muutnud Eesti atraktiivsemaks ka välisestlastele.

Mis on see väärtuslik andmebaas, mida kasutab Eestis üle 1200 inimese ja mille andmete abil trükitakse iga kolme päeva tagant üks artikkel Eesti kohta? Õige vastus on: Euroopa Sotsiaaluuring. See on rahvusvaheline teadusuuring, mille andmeid ja tulemusi saavad kõik kasutada. Euroopa Sotsiaaluuringuga alustati Euroopas aastal 2002, Eestis asus Tartu Ülikooli meeskond seda ette valmis-tama 2003. aastal. Järgmisel, 2004. aastal

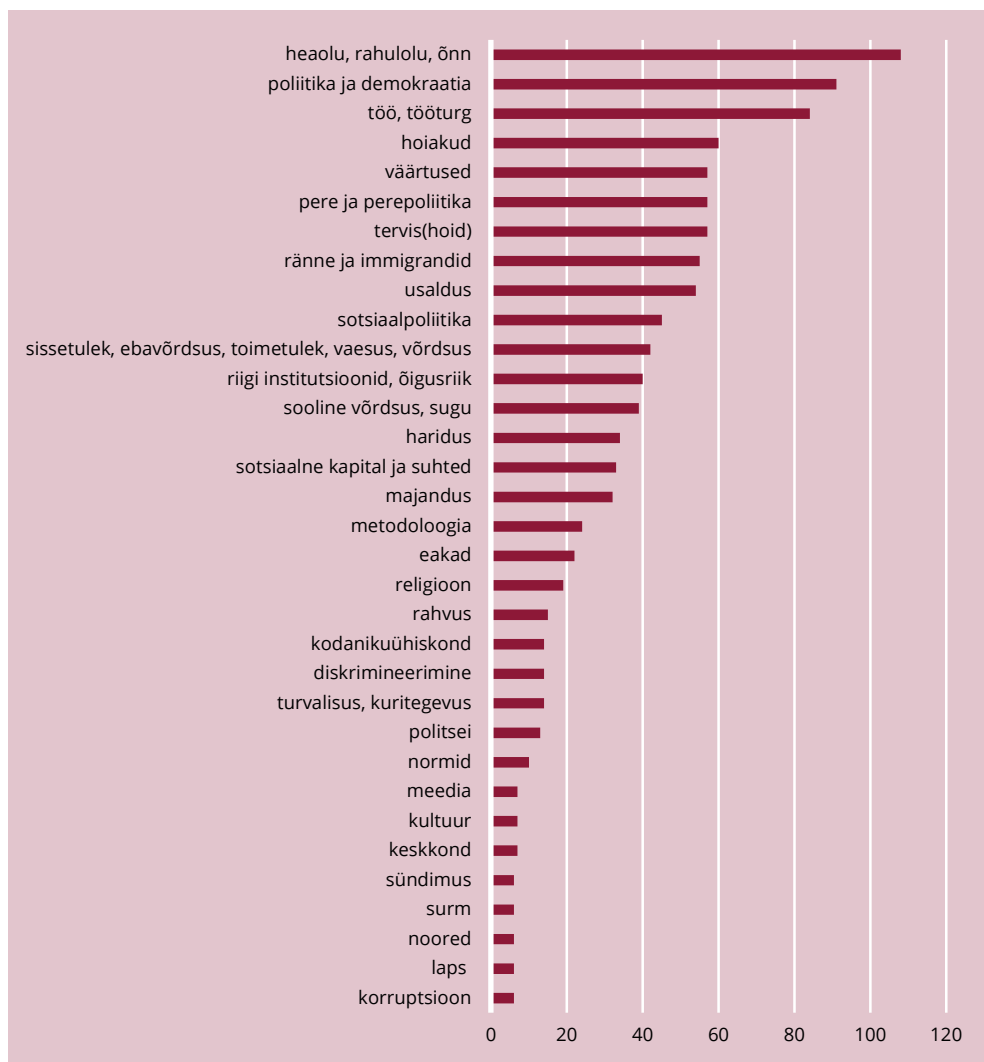
korraldati esimene andmete kogumine Eestis. Seega on Euroopa Sotsiaaluuring Eesti heaks tööd teinud juba üle kümne aasta. 1200 kasutajat ja tähelepanuväärne hulk publikatsioone on kinnituseks, et teadusprojektina alguse saanud tegevus on kindlasti laiema mõjuga kui ainult teadus. Mis on Euroopa Sotsiaaluuringu edu võti ja kas nendest kogemustest on teistel ka midagi õppida? Artikkel annab lühikese vastuse nendele küsimustele.

MIS ON EUROOPA SOTSIAALUURING?

Aastal 2015 on Euroopa Sotsiaaluuring Eesti teadustaristu projekt, mis kogub andmeid inimeste hoiakute ja käitumise kohta. Teemasid, mille kohta saab infot, on praeguseks üle 900 ning kokkuvõtlikult võib väita, et andmestik lubab uurida nii inimeste käitumist kui ka seda, kas inimesed suudavad mõjutada riigi arengut ning kuidas riik mõjutab inimesi. Uuringus on osalenud üle 30 riigi Euroopast ja sellega piirnevate l adelt. Andmekogu võimaldab saada informatsiooni paljude eluvaldkondade kohta: tervis, heaolu, haridus, demograafia, riigihaldus, majandus ja teised. Kõige populaarsematest Eesti kohta kirjutatud artiklite teemadest annab ülevaate joonis 1.

Euroopa Sotsiaaluuringu tuumiku moodustavad iga kahe aasta tagant rahvusvahelises koostöös kogutud andmed, mis arhiveeritakse ühtsesse andmebaasi. Igal aastal lisanduvad ligikaudu 2000 inimese

¹ Mare Ainsaare juhitud projekt „Euroopa sotsiaaluuring Eestis“ sai 2015. aasta Eesti teaduse populariseerimise riiklikul konkursil peapreemia kategoorias „Tegevused/tegevuste sarjad teaduse ja tehnoloogia populariseerimisel“ projekti tulemuste läbimõeldud ja laiaulatusliku populariseerimise eest.

JOONIS 1. Teemad, mille kohta on kõige enam Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti andmetega publikatsioone (seisuga oktoober 2015)

Allikas: autori koostatud

andmed igast riigist. Nüüdseks on Euroopa Sotsiaaluuringute andmekogus informatsiooni rohkem kui 30 000 inimese kohta eri kultuurides.

Lisaks teaduslikele püüdlustele on Euroopa Sotsiaaluuringu eesmärk oma kogu tulemused kättesaadavaks nii akadeemilistes kui ka mitteakadeemilistes ringkondades ning populariseerida teaduse tulemusi. Sotsiaaluuringu

andmeid saavad kõik inimesed vabalt kasutada (vaata www.ess.ut.ee). Veelgi enam, tegemist on maailma kõige kasutajasõbralikuma andmekoguga aastal 2015. Andmed ei ole ainult passiivselt kättesaadavad, vaid tegeldakse ka andmekogu tulemuste ja kasutusvõimaluste tutvustamisega. Eesti projektimeeskonna missioon on olnud levitada arusaamist, et ühiskonna arengut mõjutavaid otsuseid

tuleb teha tõenduspõhiselt ja selleks on olemas kvaliteetsed teaduslikud vahendid andmestike näol. Teemade suure valiku tõttu võib Euroopa Sotsiaaluuringut pidada omamoodi „valveuuringuks”, kust vajaduse korral saab kiiresti vajalikke andmeid leida nii Eesti kui ka teiste riikide arengu kohta. Selleks tuleb minna Euroopa Sotsiaaluuringu lehele www.ess.ut.ee, leida vajalikud andmed ja need alla laadida.

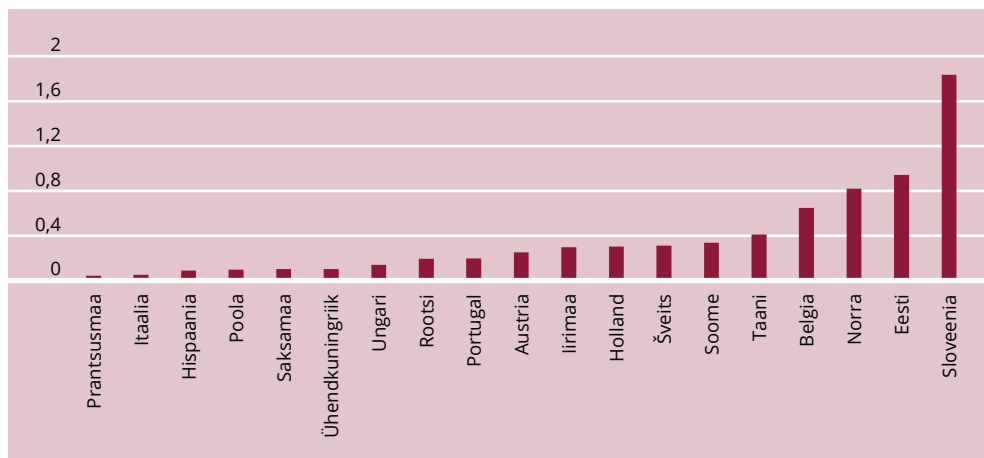
Eestis on andmete kasutajate seas suhteliselt rohkem riigisektoris töötajaid kui teistes riikides. Enamasti seletame seda sellega, et Eesti avalik haldus on suhteliselt noor ja paljud töötajad on juba koos Euroopa Sotsiaaluuringuga üles kasvanud ning kasutavad hiljem uuringut ka tööülesannete täitmisel. Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid kasutavad Eestis peale teadlaste ja riigijuhtide ka paljude koolide ja kõrgkoolide õppurid ja erafirmad.

Kasutajate arvu poolest ühe elaniku kohta jääb Eesti maailmas alla vaid Sloveeniale (joonis 2). Sloveenia fenomen on seletatav asjaoluga, et seal oli Euroopa Sotsiaaluuringu üks varajasi peakortereid. Ka teised kasutajate esiviisikusse kuuluvad riigid – Norra ja Belgia on n-õ uuringu asutajaliikmete seas. Joonisel kajastuvad

vaid ise andmeid alla laadinud või *on-line* analüüse teinud inimesed. Kaudsem kasu uuringust on veel suurem, sest palju inimesi kasutab nende analüüside juba kirjapandud tulemusi.

MIS KASU ON EUROOPA SOTSIAALUURINGUST?

Uuring panustab mitmel moel teadmispõhisesse ühiskonnakorraldusse. Lisaks isikuandmetest vabadele algandmetele oleme Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti lehele kogunud Eesti kohta avaldatud analüüsid, mida saab leida märksõnade järgi. Neid andmeid on kasutatud oluliste seadusloome projektide hindamisel Eestis: peretoetuste muutmine, kooseluseadus, kodanikuühiskond jt. Mitmed Euroopa Sotsiaaluuringu andmetel põhinevad teadus- ja rakendusprojektid aitavad lahendada Eesti ühiskonna ees seisvaid praktilisi ülesandeid: kodanikuühiskonna areng, immigratsioon, pereelu, noorte seotus ühiskonnaga ja teised. Võimalus ise uuringu andmebaasi tulemusi kasutada äratab noortes ja ka täiskasvanutes huvi teaduse, ühiskonna ja selle korralduse vastu. Senised uuringud näitavad, et eestimaalaste usk teadlastesse on kõrge (Ainsaar 2012), kuid tõenduspõhiste

JOONIS 2. Euroopa Sotsiaaluuringu kasutajate arvu rahvusvaheline võrdlus. Arv näitab kasutajaid 1000 elaniku kohta septembris 2015

Allikas: autori koostatud

teadmiste kasutamist tuleb jätkuvalt harjutada, eriti ühiskonnauuringutes. Euroopa Sotsiaaluuringu meeskonna missiooniks on olnud teadlikult ka seda valdkonda arendada.

Eesti teadlaste laiaulatuslik koostöö välismaa teaduskeskustega Euroopa Sotsiaaluuringu tegemisel suurendab Eesti küsitlusuuringutel põhinevate teadusandmete kvaliteeti ja paljude koolituste kaudu ka teadustegevusel baseeruva majanduse ja riigihalduse kvaliteeti Eestis. Eesti andmete olemasolu rahvusvahelises kõrge kvaliteediga andmebaasis suurendab usaldust ka siin tehtava teadus- ja uurimistöö vastu laiemalt, sest tegemist on omamoodi kvaliteedimärgiga. Andmekoguga seotud riikidel on võimalik olla partneriks Euroopa Liidu juhtinstitutsioonidele, mis võimaldab suuremat teaduspõhisust avalikus halduses.

Üllatuslikul kombel on uuring osutunud ka majanduslikult tasuvaks. Rahvusvaheline teaduskoostöö Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal aitab tuua olulisi lisaressursse Eesti teadusesse. Näiteks ajavahemikul 2012–2015 aitas sotsiaaluuringute andmestik Eestisse tuua ligi kolm miljonit eurot erinevate projektide kaudu. Kolm miljonit on ligi kolm korda rohkem uuringu enda kogumaksumusest Eesti jaoks.

Tänu nendele andmetele muutus Eesti atraktiivsemaks ka välisest teadlastele. See on soodne ka riigi juhtimiseks, sest lisab kõrge kvalifikatsiooniga inimesi riigile vajalike teemade analüüsimisel. Euroopa Sotsiaaluuringu andmebaas vähendab teadmusest hinda riigis ning vajadust täiendavate uuringute järele. Aastail 2012–2015 kasutasid vähemalt viis Eesti riigiga seotud projekti neid andmeid oma ülesande täitmiseks. Ilma Euroopa Sotsiaaluuringu kogutud andmeteta oleks nende projektide kogumaksumus olnud tunduvalt suurem. Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid on kasutatud ka riigile tähtsate arengudokumentide, näiteks nagu „Laste ja perede arengukava”

väljatöötamisel, Riigikontrolli raportites, justiitsministeeriumi töö sisehindamisel ja mujal. Et tuua mõni näide Euroopa Sotsiaaluuringu andmete mitmekesisusest, on alljärgnevalt lühike kokkuvõte kahe riigile olulise teema kohta, mida sotsiaaluuringute andmed võimaldavad analüüsida: stabiilne ja edukas riik ning majanduse kasv ja heaolu.

STABIILNE JA EDUKAS RIIK.

Üllatuslikul kombel on uuring osutunud ka majanduslikult tasuvaks.

Stabiilne riik on seotud selliste Euroopa Sotsiaaluuringus kajastatud teemadega nagu demokraatia, poliitika, usaldus ja kord. Edukalt toimivaks riigiks on vaja sotsiaalset usaldust inimeste ja riigi institutsioonide vahel. Ühiskonna toimimisele tuleb kasuks, kui inimesed usuvad, et riigisüsteemid on efektiivsed, ausad ja õiglased. Sotsiaaluuringu andmed lubavad uurida seoseid nende asjaolude vahel. Alljärgnevalt on toodud kokkuvõtte mõnest artiklist, mis kajastavad ka konkreetset Eesti olukorda.

Varasemad uuringud on näidanud, et nn vanades demokraatias on toetus demokraatiale kui valitsusvormile peaaegu konsensuslik ja demokraatiat peetakse seal parimaks võimalikuks valitsemisviisiks. Nn uutes demokraatlikes riikides on toetus demokraatiale nõrgem (Ehin 2007), kuid see varieerub eri sotsiaaldemograafilistes rühmades ja isegi eri erakondade valijate seas (Ehin, Talving 2014a). Ka demokraatia vormide suhtes on eri rühmad erinevatel seisukohtadel. Kuigi ligi kaks kolmandikku Eesti elanikest peab oluliseks, et valitsus lähtuks poliitikakujundamisel rahva arvamusel, pooldavad jõukamad inimesed rohkem poliitikakujundamist, mis on

vähem mõjutatud avalikust arvamusest (Ehin, Talving 2014b).

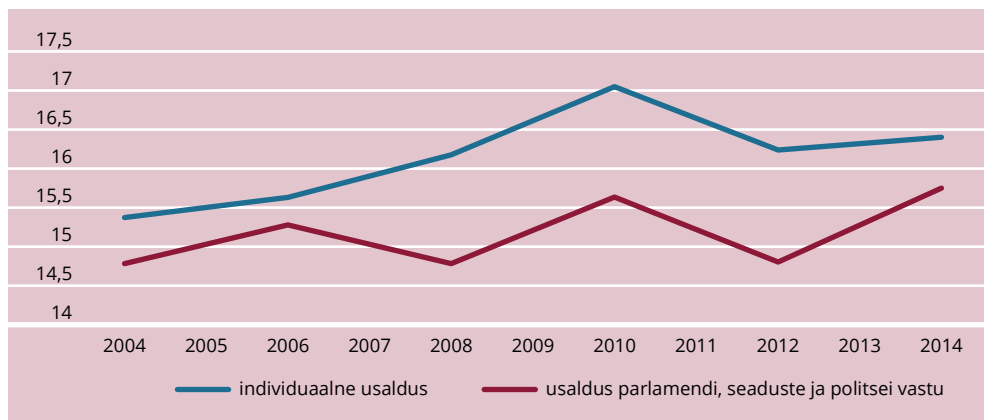
Kodanike toetus riigile ja poliitilistele institutsioonidele on demokraatia toimimise võtmetegur. Eriti tähtsaks võib see osutuda kriisiolukordades. Euroopa Sotsiaaluuringu andmetel tehtud uuringud näitavad, et kriisiolukordades on usaldus poliitilise eliidi suhtes tugevam siis, kui usaldus riigi institutsioonide suhtes on suurem (Bartha 2013). Uuringu andmetel on Eesti üldise usalduse tasemelt Euroopa keskmiste riikide seas (Beilmann 2015b; Olivera 2014). Usaldust riigis mõjutavad etniline ja keeleline heterogeensus, diskrimineerimine ja kuritegevuse tase riigis. Sissetulekute suured erinevused on seotud usalduse vähenemisega.

Enamasti on esindusdemokraatia seletamiseks kasutusel kaks lähenemist: sotsiaalkultuurilised teooriad uurivad enam poliitikaväliseid tegureid nagu sotsiaalse usalduse tähtsus, seevastu tegevust toetavate teooriate järgi on usk demokraatiasse ja riiki seotud enam inimeste enda kogemustega erinevate institutsioonidega ning inimeste hinnanguga nende tegevusele (Grönlund, Setälä 2012). Empiirilisel on leidnud tõestust mõlemad lähenemised ja erinevad usalduse liigid on ühiskonnas üksteisega

seotud. Institutsioonide usaldamine on seotud sotsiaalse usaldusega ja vastupidi, kuid need seosed ei pruugi olla lihtsad (Grönlund, Setälä 2012). Oskarsson (2010) väidab Euroopa Sotsiaaluuringu andmetel ka seda, et üldine sotsiaalne usaldus mõjutab enam madalama usaldusega inimeste usku riiki. See tähendab, et kui üldine sotsiaalne usaldus Eestis kasvab (joonis 3), muutuvad inimeste isiklikud kogemused poliitikute ja riigi esindajatega olulisemaks riigi usaldusväärse mõjutajaks.

Kuigi Eesti inimeste osalus kodanikena riigi poliitilises elus on teiste Euroopa riikidega võrreldes tagasihoidlik, (Beilmann 2015 a; Gallego 2007), on üldine rahulolu oma riigi demokraatia toimimisega oluline inimese isikliku eluga rahulolu komponent. Eestis on demokraatiaga rahulolu või rahulolematuse mõju eluga rahulolule isegi tähtsam kui enamikus teistes Euroopa riikides ja see mõju ei ole alates 2004. aastast vähenenud (Ainsaar 2014).

MAJANDUSE KASV, SOTSIAALSED SUHTED JA HEAOLU. Riigi ja inimeste jõukuse kasv on paljude riikide jaoks tähtis eesmärk. Järjest enam seatakse eesmärgiks ka inimeste heaolu ja eluga rahulolu kasvu. Need ei ole enamasti teineteisega vastuolus olevad arengud, sest

JOONIS 3. Individuaalne (teiste inimeste) usaldus ning parlamendi, legaalse süsteemi ja politsei usaldamine Eestis 2004–2014

Allikas: autori koostatud

üldiselt kasvab koos jõukusega ka inimeste eluga rahulolu, kuid teatud riigi jõukuse piirini on see seos tugev ja võib vähem selge olla juba majanduslikult väga hästi arenenud riikides. Seda on nimetatud ka Easterlingi heaolu paradoksiks, autori järgi, kes seda esimest korda käsitles. Näiteks Swift ja tema kaasautorid (2014) leidsid Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid kasutades, et eluga rahulolu paradoks esineb ainult tõepoolest kõige kõrgema SKPga riikides, kuid riigi jõukus jääb mõjutama eakate eluga rahulolu. Bartolini ja Sarracino (2014) uurisid Euroopa Sotsiaaluuringu andmete abil, eraldi Eestit välja tuues, mis mõjutab inimeste subjektiivse eluga rahulolu muutust ajas, kas see on majanduslik jõukus või sotsiaalne kapital. Nad leidsid pikemas perspektiivis eluga rahulolu seose sotsiaalse kapitaliga, mis siiski lühikeses perspektiivis ei pruugi olla tähelepanuväärne. Vastupidine seos eksisteerib riigi jõukuse ja inimese heaolu kasvu vahel. Nimelt riigi jõukuse kasv või kahanemine avaldab kiiresti mõju inimeste subjektiivsele eluga rahulolule, kuigi pikema aja jooksul ei ole seos oluline.

Ka suurem inimestevaheline usaldus, suurem sotsiaalne aktiivsus ning kõrgem hinnang enda kompetentsusele ja töö tähendusrikkuse tunnetamine on seotud suurema sisemajandusliku koguproduktiga (Weckroth, Kemppainen, Sørensen 2015). Aktiivsed ühiskonnaelus kaasalööjad ja tugevama suhtlusvõrgustikuga inimesed on alati tervemad ja õnnelikumad (Laas, Merisalu 2009), kuid kodanikuaktiivsus on positiivselt seotud ka innovatsiooniga. Innovatsiooni soodustavad samuti usaldus riigi institutsioonide ja teiste inimeste vastu ning kuulumine võrgustikesse (Kaasa 2007). Paas (2015) kirjutab RiTo artiklis, et loovatele ja innovaatilistele ideedele tuginevaks majanduskasvuks on vaja tehnoloogiat, talente ning tolerantust mitmekesisuste suhtes, kusjuures tolerantus tähendab ühtlasi oskust aktsepteerida erinevate

oskuste, võimete, kultuuritausta ja hoiakutega inimesi. Oma artiklis võrdleb ta Euroopa Sotsiaaluuringu andmetel eri riike Eestiga ja leiab, et kuigi Eesti inimesed hindavad immigrantide rolli kultuurielu rikastamisel isegi mõnevõrra kõrgemalt kui Euroopa riigid üldiselt, on Eesti inimesed immigrantide suhtes vähem sõbralikud kui nn vanade EL liikmesriikide (EL-15) elanikud, kuid enam-vähem samal tasemel või isegi rohkem sõbralikud kui teiste uute liikmesriikide (EL-12) elanikud.

**Ühiskonna arengut
mõjutavaid otsuseid
tuleb teha
tõenduspõhiselt
ja selleks on olemas
kvaliteetsed
teaduslikud vahendid
andmestikena.**

Huvitav on asjaolu, et Euroopa Sotsiaaluuringu andmed näitavad, et inimeste eluga rahulolu muutus ise suurendab riikide produktiivsust (ja mitte vastupidi). Eluga rahulolu muutumine aastatel 2004–2010 kirjeldab Euroopas keskmiselt 9 protsenti produktiivsuse muutusest samal perioodil. Riigiti on olukord siiski väga erinev ja aastatel 2004–2010 ei olnud näiteks seost Eesti jaoks, kuid Prantsusmaal, Saksamaal ja Poolas seletas eluga rahulolu muutumine üle 25 protsendi tootlikkuse muutusest (DiMaria, Peroni, Sarracino 2014).

2009. aasta majanduskriisi innustas paljusid teadlasi uurima, millised strateegiad on kõige edukamad raskete aegade üleelamiseks. Varasematest uuringutest on teada, et tööandjad on enamasti enam oma eluga rahul kui tavalised töötajad. Samas selgus, et majanduskasv või langus

mõjutab enam just tööandjate heaolu. Detailsem analüüs, mille tegid Johansson, Vinberg, Nordenmark ja Strandh (2015), näitas siiski, et see seos kehtib eelkõige nn haavatavamate tööandjate kohta, nagu naised ja immigrandid.

Eesti on maailmas tuntud kui Interneti ja e-riigi eesrindlane. Euroopa sotsiaaluuringute põhjal tehtud uuring näitas ka, et Interneti kasutamine tööturul raskel ajal ja töötuse olukorras võib aidata inimeste eluga rahulolu parandada. Autorid Pierewan ja Tampubolon (2014) leidsid seose Interneti kasutajate arvu ja regionaalse eluga rahulolu vahel ning arvavad, et Interneti-ühenduste parandamisel on oluline mõju inimeste eluga rahulolule ja toimetulekule kriisiolukordades.

KUIDAS TEHA ÜHISKONNALE KASULIKKU UURINGUT? Euroopa Sotsiaaluuringu meeskonna arvates on uuringu kasuteguri heaks näitajaks seda kasutanud inimeste arv ja selle tulemusel tekkinud lisateadmine. Kuidas suurendada ühe uuringu kasutegurit? Kümne aasta jooksul kogunenud kogemus lubab öelda, et selleks on vaja palju tööd ja õigeid põhimõtteid.

Euroopa Sotsiaaluuring oli Euroopas esimene rahvusvaheline uuring, mis toetas ja järgis **andmete täieliku avakasutuse põhimõtet** kõigile võimalikele kasutajatele. Kui paljude teadusuuringute puhul on andmed küll põhimõtteliselt vabad, kuid neid antakse kasutada vaid teadlastele vastava taotluse tegemisel, siis Euroopa Sotsiaaluuringus on isikuandmeteta andmebaasile juurdepääs kõigil. Samas andmete avakasutusest üksi on vähe, et tagada efektiivne juurdepääs ja

kasutamine. Vajalik on ka, et inimestel oleksid oskused nende andmete kasutamiseks. Just seda on püüdnud Euroopa Sotsiaaluuring ka tagada ning selleks on meeskond korraldanud koolitusi. Näiteks ajavahemikul 2012–2015 korraldati 39 koolitust 1780 inimesele Eestis. Koolitusi korraldati alates koolilastest riigiametnikeni.

Palju aitab **kasutajasõbralik veebilehekülg**, mis on arusaadav ka teadusest kaugemal seisvale inimesele (vt ka: ess.ut.ee). Euroopa Sotsiaaluuringu veebilehe vahendusel on kasutajatel juurepääs sotsiaaluuringu andmetele, koolitusinfole ja lihtsamatele analüüsi võimalustele ja tulemustele. Neile, kes ise andmeid ei taha analüüsida, on kasutamiseks publikatsioonide andmebaas (<https://www.zotero.org/groups/ess-estonia/items/>). Otsingusüsteem lubab välja valida just need publikatsioonid, mis inimest kõige enam huvitavad.

Oleme tänulikud: Rodger Jowellile ja tema meeskonnale Londonis, kes on rahvusvaheliselt projekti algatajad, Dagmar Kutsarile Tartust, kes kunagi ütles esimese „jah” sõna uuringu tegemiseks Eestis ja uuringu varajastel aastatel aitas sellel ellu jääda. Eriti suur tänu läheb kõigile uuringu rahastajatele kümne aasta jooksul Eestis (Haridus- ja Teadusministeerium, Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium, Riigikantselei, Rahvusvahelistumise programm, Eesti Teadusfond, Tervise ja Käitumisteaduste Tippkeskus) ja kõigile inimestele, kes on kas töötanud koos ESSiga või ESS heaks.

NB! ESS andmete kasutamiseks alusta lehelt www.ess.ut.ee. Vajaduse korral küsi abi ESS meeskonnalt Eestis.

KASUTATUD KIRJANDUS

- AINSAAR, M. (2012). Kes ei usu statistikat? Ametliku statistika mitteamaldamise seotus indiviidi omadustega Eestis ja teistes Euroopa riikides. – Traat, I., Veelmaa, A. (Koost). Kas Eesti rahvas jääb püsima? Tallinn: Eesti Statistikeselts, 9–17.
- AINSAAR, M. (2014). Demokraatia ja eluga rahulolu. – Ehin, P., Ainsaar, M., Talving, L., Reiljan, A. (Toim). Eesti elanike suhtumine demokraatiasse. Tartu: Tartu Ülikool, 45–49.
- BARTOLINI, S. ja SARRACINO, F. (2014). Happy for how long? How social capital and economic growth relate to happiness over time. – Ecological Economics, 108, 242–256. doi: 10.1016/j.ecolecon.2014.10.004
- BARTHA, A. (2013). Explaining success and failure in welfare policy changes in Europe: Governance, trust and legitimacy. – International Journal of Arts & Sciences, 6 (4), 287–302.
- BEILMANN, M. (2015b). Fakke Euroopa sotsiaaluuringust: kõige rohkem usaldatakse riigiinstitutsioone Taanis, kõige vähem Ukrainas. – Novaator, ERR. 29.05.2015. – <http://novaator.err.ee/v/0f5ca97c-dcc1-434d-92d4-1920d8069a83>
- BEILMANN, M. (2015a). Estonians not very involved in civil society. – News, ERR. 27.02.2015. – <http://news.err.ee/v/5cd88d3b-be78-4ee8-89e3-f07e38f6cfee>
- DIMARIA, C. H., PERONI, C., SARRACINO, F. (2014). Happiness matters: The role of well-being in productivity. – Working Paper, 699. Giugno: Università di Siena. – <http://www.deps.unisi.it/sites/st02/les/allegatiparagrafo/21-06-2014/699.pdf>
- EHIN, P. (2007). Political Support in the Baltic States 1993–2004. – Journal of Baltic Studies, 38 (1), 1–20.
- EHIN, P., TALVING, L. (2014a). Demokraatia olulisus. – Ehin, P., Ainsaar, M., Talving, L., Reiljan, A. (Toim). Eesti elanike suhtumine demokraatiasse. Tartu: Tartu Ülikool, 8–11.
- EHIN, P. ja TALVING, L. (2014b). Demokraatia tähendus. – Ehin, P., Ainsaar, M., Talving, L., Reiljan, A. (Toim). Eesti elanike suhtumine demokraatiasse. Tartu: Tartu Ülikool, 12–21.
- GALLEGO, A. (2007). Inequality in political participation: Contemporary patterns in European countries. – CSD Working Papers. Irvine: Center for the Study of Democracy. – <http://scholarship.org/uc/item/3545w14v>
- GRÖNLUND, K., SETÄLÄ, M. (2012). In honest officials we trust: Institutional confidence in Europe. – American Review of Public Administration, 42 (5), 423–542.
- JOHANSSON, S. I., VINBERG, S., NORDENMARK, M., STRANDH, M. (2015). Subjective well-being among the self-employed in Europe: Macroeconomy, gender and immigrant status. – Small Business Economics. – <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-015-9682-9>
- KAASA, A. (2007). Effects of different dimensions of social capital on innovation: Evidence from Europe at the regional level. – Working Paper Series, 51. University of Tartu, Faculty of Economics & Business Administration. – <http://web.b.ebsco-host.com/ehost/detail/detail?sid=2bcad9c5-84e0-4cde-b431-6fcbe12ff526%40sessionmgr198&vid=0&hid=123&bdata=jNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=24533525&db=bth>
- LAAS, A., MERISALU, E. (2009). Predictors of well-being, happiness and health depending on social activity by gender and country: A comparative study. – Fifth Symposium of Cost Action A34. Social Movements and Well-Being. Amsterdam. – http://www.ut.ee/gender/pdf/LaasMerisalu_Draft_S5_COST.pdf
- OLIVERA, J. (2014). Changes in inequality and generalized trust in Europe. – Social Indicators Research, 124 (1), 21–41. doi: 10.1007/s11205-014-0777-5
- OSKARSSON, S. (2010). Generalized trust and political support: A cross-national investigation. – Acta Politica, 423–443. doi: 10.1057/ap.2010.3
- PAAS, T. (2015). Immigratsioon kui tulevase majanduskasvu toetaja? Eestimaa inimeste hoiakud immigratsiooni suhtes. – Riigikogu Toimetised, 31, 136–144.
- PIEREWAN, A. C., TAMPUBOLON, G. (2014). Internet Use and well-being before and during the crisis in Europe. – Social Indicators Research, 119, 647–662. doi: 10.1007/s11205-013-0535-0
- SWIFT, H. J., VAUCLAIR, C.-M., ABRAMS, D., BRATT, C., MARQUES, S., LIMA, M.-L. (2014). Revisiting the paradox of well-being: The importance of national context. – The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences. doi: 10.1093/geronb/gbu011
- WECKROTH, M., KEMPPAINEN, T. ja SØRENSEN, J. F. L. (2015). Predicting the gross domestic product (GDP) of 289 NUTS regions in Europe with subjective indicators for human and social capital. – Regional Studies, Regional Science, 2, 311–330.